

Nagy utazók, földrajzi felfedezők mint operahősök

Winkler Gábor dr.

Ki ne találná természetesnek, hogy az elmúlt, akár a jelen idők szereplői – uralkodók, hadfik, arisztokraták, a tudományos és a művészeti élet képviselői, polgárok, kétkezi munkások vagy éppen a társadalom periferiájára szorulók –, olykor konkrét történelmi vagy jelenkori létező személy formájában, időről időre megjelennek a színpadokon is. Hiszen a színház a valóság tükré, még ha néha igencsak furcsa absztrakcióként ölt is testet. Ám még az operavilág érdekességei, eseményei iránt érdeklődök is felkaphatták a fejüket, amikor az egyik nagy hanglemezkiadó – az olaszosan csengő neve, legismertebb színpadi műveivel francia címe és szövegkönyve, párizsi kötődése ellenére – német zeneszerző, *Giacomo Meyerbeer* Vasco da Gama című műve első teljes felvételének megjelentetését adta hírül.

Nem a zeneszerző egy újabb operájának megjelentése keltett meglepetést, mivel darabjai – jóllehet, A hugenották (*Les Huguenots*) kivételével napjainkban nem képezik a standard repertoár részét – a francia „nagyoperai” stílus meghatározó képviselőiként időről időre színpadra kerülnek. Nem is a szokatlanul hosszú, csaknem ötórányi – 4 CD-nyi – játékidő hívta fel magára a figyelmet, hiszen számos hasonló időtartamú művet tart számon az operairodalom (elég csak *Wagner* vagy a francia mesterek, *Hérold*, *Auber*, *Halévy*, *Gounod* más „nagyoperai” stílust képviselő műveit említeni). Az opera címe keltett kiemelt érdeklődést: ilyen néven ugyanis hiába keresnénk az operakalauzok többségében. Csak a mester oeuvre-ében járatosak ismerhették fel, hogy a cím Az afrikai nő (*L'Africaine*) egy korábbi verzióját rejt. (A teljeséghez tartozik, hogy egyes felsorolások önálló darabként tartják számon.)

A *Jacob Liebmann Beer* néven, tehetős német zsidó családban – egyes források szerint út közben, Berlin előtt, a vogelsdorfi postakocsi-állomáson, egy utazókocsin.¹ – született zeneszerző édesanyja, *Amalia (Malka) Liebmann Meyer Wulff* iránti szeretetből, anyai nagyapja halálakor vette fel a Meyer családnévét – a kettőt kötőjel nélkül, egybeírva –, a Johann pedig olaszországi tartózkodása idején cserélte *Giacomora*.² Ő volt a 19. század leggyakrabban játszott operaszerzője, aki párizsi működésével egyidejűleg a berlini opera főzeneigazgatói posztját is betöltötte. Új zenei formát képviselő műveivel széles körű elismertségre tett szert kortársai körében – nemcsak a zenei világban –, őt kérték fel a berlini királyi opera leégését (1842) követő újranyitására (1844) alkalmából egy új, történelmi opera megírására is. A halálát (1864. május 2.) követő búcsúszertartáson, a párizsi Gard du Nord pályaudvar aulájában Rossini kórusművel (*Quelques Mesures Funèbres à mon pauvre ami Giacomo Meyerbeer* [Búcsúzó gondolatok szegény barátom, Giacomo Meyerbeer emlékére] köszönt el pályatársától. A szertartást követően a vonat Berlinbe szállította, az ottani zsidótemetőben helyezték végső nyugalomra.

Magyar vonatkozásai miatt érdemes az említett, 1844. december 7-én nagy sikerrel bemutatott műre (*Ein Feldlager in Schlesien* [Egy katonai tábor Sziléziában]) röviden kitérnünk. Az *Eugène Scribe* (!) szövegkönyvére írt – *Ludwig Rellstab* által németre fordított –, a harmadik sziléziai háború idején, 1756 és 1763 között játszódó cselekmény szerint a Tronk kapitány vezette magyar lovasok üldözik Nagy Frigyes császárt. A már nyugállományú magyar tábornok, Saldorf leánya, Therese és a cigány Vielka lekötik a magyar huszárok figyelmét, ezalatt Vielka szerelmese, Konrad, ruhát cserél a királlyal, akinek így sikerül elmenekülnie. Később rosszakarói előbb Saldorfot, majd fiát, Leopoldot vádolják árulással, ártatlanságuk azonban Vielka és Konrad segítségével tisztázódik, így Nagy Frigyes megkegyelmez nekik. A darab végén a szereplők az uralkodó bölcsességét és nagyvonalúságát éltetik.³ Hát, elég furcsa. *Scribe* még azt a fáradságot sem vette, hogy legalább a látszat kedvéért „magyar” szereplőinek

magyaros hangzású nevet adjon. Eleink cselekménybe emelése alighanem csak az egzotikumot szolgálta – netán a 900-as években született modenai imádság (ab Ungerorum nos defendas iaculis [védj meg minket a magyarok nyilaitól])⁴ élt még mindig emlékezetében –, s a mű egészében a német nagyságot volt hivatva dicsőíteni.

No, de térjünk vissza *Vasco da Gamához*, s kissé tágabb tekintésben, a nagy földrajzi felfedezők operaszínpadi megjelenéséhez.

I A NAGY FÖLDRAJZI FELFEDEZÉSEK KORA

A Mediterraneum 15. századtól kezdődő történései új fejezetet nyitottak a térség, sőt szélesebb értelmezésben egész Európa és az „Újvilág” történelmében. 1453-ban a *II. Mohamed* szultán vezette csapatok elfoglalták Konstantinápolyt, ami ettől kezdve Isztambul néven a Török Birodalom fővárosa lett. Bár Portugália a 12., Spanyolország a 15. század elején megszabadult az arab-mór hódítók uralma alól, a Földközi-tenger medencéje és így az Európa és India, illetve Kelet-Ázsia országaival való árucserét biztosító ún. levantei kereskedelem tengeri ága⁵ oszmán ellenőrzés alatt maradt. (A Levante nevet a középkortól kezdve a Földközi-tenger Velencétől keletre eső, Görögországot, Anatóliát, Szíriát és Egyiptomot magába foglaló, az Eufrátesz és a Nílus folyóig húzódó részének megnevezésére használták.) Az oszmán terjeszkedés eredményeként e kereskedelmi út a Balkánon és Erdélyen, valamint a közép-európai térségen átvezető szárazföldi ága is mind akadályozottabbá vált.⁶ Minthogy közben egyre nőtt a keleti áruk – selyem, szőttek, porcelán, fűszerek, rizs, illatszerek, nemesfémek – iránti igény, elengedhetlenné vált új megközelítési útvonalak feltárása. Szorgalmazói főként a hódítókkal folytatott csatározásokban megerősödött dél-európai országok uralkodóköréi voltak. Elsősorban a tengeren keresztül történő új útvonalak felfedezése tűnt reális lehetőségnek. Ezt támogatta a hatalmi viszonyok ismerete, a földrajzi ismeretek bővülése, a navigációs eszközök és technika fejlődése, valamint új, a korábbinál biztonságosabb és nagyobb hatótávolságú hajótípusok megjelenése is.⁶

A felfedezések sorát a portugál *Bartolomeu Dias* 1487–88-as útja nyitotta meg, aki Afrika nyugati partjai mentén hajózva a mai

Dél-Afrikáig, a Jóreménység fokáig jutott. Őt időben a genovai születésű, de a spanyol királyi ház szolgálatába szegődött tengerésztiszt, *Kolumbusz Kristóf* (portugál névváltozatban: *Cristóvão Colombo*, spanyol névváltozatban: *Cristóbal Colon*) utazásai követték 1492-ben, majd 1494–96-ban, 1498-ban és 1502-ben. Ő azonban sok viszontagság közepette irányt tévesztett: szándéka szerint az Atlanti-óceánon átkelve, nyugatról akarta elérni Indiát. Ám India helyett Észak- és Közép-Amerikába hajózott – bár e tévedését élete végéig sem ismerte el –, majd negyedik útja során Dél-Amerikába is eljutott. Harmadiként a portugál *Fernão de Magalhães* (spanyol írásmóddal: *Fernando de Magallanes*), a nálunk ismert névváltozat szerint *Ferdinand Magellán* 1519–1522 közötti útja említendő. Ő volt az első, aki körülhajózta a földet (ám végül életével fizetett a dicsőségért). A felfedezések egyben új földrészek meghódítását, lakóinak leigázását, az ősi kultúrák lerombolását, az erőszakos hittérítés megkezdését, végső soron a gyarmatosítás megindulását is jelentette.⁶ Csakhamar angol, francia és holland ellenőrzésű területek is megjelentek.

A teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy földrajzi felfedezőket korábbi időkből is számontart a kultúrtörténet. A legismertebb közülük a velencei származású kereskedő, *Marco Polo*, akit 1271–72-es utazása kapcsán Kína újrafelfedezőjeként tartanak számon.⁸ Utazása azonban más célokat szolgált, nem a tengeren, hanem döntő mértékben az ázsiai kontinensen keresztül történt. A tárgyalt korszak további utazói közül az angol származású, de portugál szolgálatban álló *John Cabot* vagy a kontinens nevét adó olasz térképész, *Amerigo Vespucci* neve érdemel említést. *Kolumbusz* számos expedíciós társa, navigátora, kormányosa tette le később névjegyet kisebb-nagyobb szigetek felfedezőjeként.⁹

Az említett négyes közül *Dias* nem szerepel operák cselekményében. *Magellán* két – kortárs –, *Vasco da Gama* egy, *Kolumbusz* azonban nem kevesebb mint 8 mű névadója vagy főszereplője, s egy további, 1977-ben, Belfastban bemutatott ún. pasticcio – *Offenbach* műveiből összeállított – opera buffa, az opera és az operett mezsgyéjén mozgó frivol, a nőcsábász *Kolumbuszt* színpadra állító darab főhőse. (Ismert egy nevét viselő további vokális mű is – amit egyes források operaként említenek –, *Donizetti* bari-ton szólóval kiegészített kórusműve, alcíme szerint festői kantáta, a *Cristoforo Colombo* [La Scoperta dell'America], azaz *Kolumbusz Kristóf* [Amerika felfedezése].¹⁰)

A nevüknek emléket állító darabok többségükben kevésbé, elsősorban megírásuk nyelvterületén ismertek. Részletesebb ismertetésüktől terjedelmi korlátok folytán

is el kell tekintenünk. Mindössze keletkezéstörténetük vagy cselekményük egy-egy érdekességének említésére szorítkozunk.

I KOLUMBUSZ KRISTÓF MINT OPERAHŐS

A nagy világutazó mozgalmas élete, tetőpontok és mélységek, dicsfény és rablánc között sodródó pályája,

irigységtől-féltékenységtől kísért, természeti elemek szélségeivel nehezített utazásai^{9,10} jó alkalmat kínálnak utazásai egy-egy epizódjának színpadi feldolgozására. Az 1. táblázatban bemutatásuk időbeli sorrendjében foglaljuk össze a ma fellelhető művek főbb adatait.

A források említik Pietro Ottoboni Il Colombo o L'India scoperta (Kolumbusz, avagy India felfedezése) c. kétfelvonásos operáját, amelynek szövegkönyvét is maga írta, s amely bemutatóját

1. táblázat. A Kolumbusz Kristófról írt, ma ismert, fontosabb színpadi művek

A mű címe (szerkezete)	Zeneszerző	Szövegkönyvíró	A mű nyelve	A bemutató ideje	A bemutató helye
Colombo ^{10,11*} (melodramma serio, két felvonás)	Francisco Morlacchi	Felice Romani	olasz	1829.	Drezda, Königliches Sächsisches Teatro
Cristóforo Colombo ^{12,13} (két felvonás)	Ramón Carnicer	Felice Romani	olasz	1831. 01. 12.	Madrid, Teatro del Principe
Colón en Cuba ^{10*} (egy felvonás)	Giovanni Bottesini	Ramón de Palma és Rafael Maria de Mendive	spanyol	1845. 01. 31.	Havanna, Teatro Tacón
Cristoforo Colombo ¹⁴ (négy felvonás epilógussal)**	Alberto Franchetti	Luigi Illica	olasz	1892. 10. 06.	Genova, Teatro Carlo Felice
Christophe Colomb ^{15,16} (két felvonás)	Darius Milhaud	Paul Claudel	francia***	1930. 05. 06.	Berlin, Staatsoper
Columbus ^{17,18} (rádióopera)	Werner Egk	Werner Egk	német	1934. 04. 07.	München, Bajor Rádió
Columbus (átdolgozott változat) ^{17,18} (képek három részben [Bericht und Bildnis in drei Teilen])				1941. 01. 13.	Frankfurt, Opernhaus
Columbus (revideált színpadi változat) ^{17,18}				1951. 05. 17.	Berlin, Städtische Oper
Atlantida ^{19,20,21} (szcénikus kantáta három részben, prológussal)	Manuel de Falla	Ernesto Halffter	olasz	1962. 06. 18.	Milánó, Teatro alla Scala
Cristóbal Colón ^{22,23} (két felvonás)	Leonardo Balada	Antonio Gala	spanyol	1989. 09. 24.	Barcelona, Gran Teatro del Liceu
The voyage ²⁴ (három felvonás előjátékkal)	Philip Glass	David Henry Hwang	angol, latin, spanyol	1992. 10. 12.	New York, Metropolitan Opera
La Muerte de Colón ²³ (két felvonás)	Leonardo Balada	Leonardo Balada	spanyol	1999.	Barcelona

* partitúrája elveszett

** utóbb három felvonásba összevonva

*** Rudolph Stephan Hoffmann német fordításában mutatták be

1691-ben Rómában, a Teatro Tor di Nona színházban tartották. Más forrás zeneszerzőként *Alessandro Scarlatti*t említi, s bemutatását egy évvel korábban jelzi. Azonos címmel *Vincenzo Fabricine*k is tulajdonítanak ugyancsak kétfelvonásos művet, bemutatóját 1871-re teszik, de közelebbi adatai nem ismertek. E szerzők a források ellentmondó voltára való tekintettel a fenti összeállításban nem szerepelnek.¹⁰

Egy kereskedelmi hirdetés említi *Hugo Waldeck* 1892-ben írt *Christopher Columbus* c., két felvonásra és közjátékra tagolódó angol nyelvű operalibrettóját, amit ismeretlen szerző, más adatok szerint *William Hinz* zenésített meg. Sem a zeneszerzőről, sem a vélelmezett mű bemutatójáról azonban nem találtam megerősíthető adatokat, így ezen darab létezése erősen kérdéses.

Nem meglepő, hogy a nagy felfedező, későbbi admirális, királyi kormányzó (profanador) és indiai alkirály alakját hitelesíthetően operaszínpadra állító szerzők többsége – *Carnicier*, *de Falla*, *Balada* – spanyol anyanyelvű (e tekintetben nem téve különbséget a spanyol, katalán vagy baszk származás között), hiszen *Kolumbusz* útjait *kasztíliai Katolikus Izabella* és férje, *Aragóniai Ferdinánd*, végső soron az egységes Spanyolország alapjait megteremtő királyi pár támogatta.⁹ (Először ugyan a portugál udvarnál jelentkezett utazása tervével, de elutasították.) Az is a történelmi háttérrel magyarázható, hogy a művek nagyobb részében meghatározó szerepet kap – elismerő vagy elmarasztaló hangsúllyal – az őslakók katolikus hitre térítő térítése, hiszen küldetésének arany, drágakövek, fűszerek és az ezekkel járó gazdagság megszerzése mellett ez is feladata volt.

Kolumbusztól származik az őslakók indián elnevezése is. Elterjedt, hogy a kifejezés az egy levelében szereplő „una gente in Dios”, azaz „Istenben élő nép” fordulatból származik, ezt azonban nyelvészeti elemzések megcáfolták. Egyfelől a hivatkozott forma hibás – tehát a levél, ha létezik, nem az utazótól származik –, mivel „in” a spanyol nyelvben nem szerepel (helyesen „en” lett volna). Másfelől, fennmaradt dokumentumok szerint az Indus folyóból származtatott India vagy Indiák név már *Nagy Sándor* korában ismert és használatos volt. Végül *Kolumbusz* hazaérkezése után, a királynőnek írt jelentésében az olvasható, hogy „en 33 días pasé de las islas de Canaria a las Indias... A la primera que yo hallé puse nombre San Salvador ... los Indios la llaman Guanahani”. Azaz „33 nap alatt átjutottam a Kanári-szigetektől Indiába...Az első [szigetnek], amelyet találtam, a San

Salvador nevet adtam... az indiánok Guanahaninak hívják.”²⁵ Nos, ha Indiába nem is jutott el, nevéhez fűződik Európa, Ázsia és Afrika után a negyedik kontinens felfedezése, s ezzel együtt, egy új világkép kialakulása.

Térjünk vissza akkor operaszínpadi megjelenéseihez. A legrégebbi fennmaradt feldolgozásról, *Carnicier* operájáról kevés részlet ismert. Hosszú időre feledésbe merült. Amerika felfedezésének 500. évfordulójára azonban leporolták, s az e céllal létrejött társaság (Quincentennial Association Madrid) szervezésében, 1992. április 7-én bemutatták.¹⁰

A felsorolt művek közül a verista szerzőként számon tartott *Franchetti* változata a legismertebb, s az Amerika felfedezésének 400. évfordulója alkalmából komponált darab a leggyakrabban műsorra tűzött is. A cselekmény a felfedező útjának gáncsoskodásokkal, az őslakók szembenállásával, majd behódolásával kísért jó évtizednyi történéseit fogja össze, az expedíció elindulásától hazaérkezéséig, s *Isabella* királyné haláláig. A premier nem hozott sikert. Szerzője ezért több mint 100 oldalt kihúzott a partitúrából, s a lényegében ötfelvonásnyi történéseket – négy felvonás és utójáték – három felvonásba vonta össze. Még ezt is hosszúnak találta. A végleges változatból kimaradt pl. az amerikai események nagy része, helyettük a magával vitt foglyok számolnak be a spanyol udvarban az eseményekről. Intrikák eredményeként, a beígért mesés gazdagság elmaradásának vádjával *Kolumbuszt* letartóztatják és börtönbe zárják. Megzavarodik, s halála előtti utolsó víziójában a végtelen tengert látja maga előtt, s a hajót, ami a távoli vizekre vezette.¹¹

A *Kolumbuszról* írt – a főhős nevével egyező című – mű *Milhaud* három „újvilági” operájának első darabja^{15,16} (amit 1932-ben a rövid életű – 1864–1867 közötti – Második Mexikói Császárság és *Habsburg* Miksa császár életét feldolgozó *Maximilian*,²⁶ majd 1950-ben a „felszabadító” *Simon Bolívarról* írt egyező című darab követett). *Milhaud* változata igencsak próbára állítja a színházat és a nézőt is. A 27 (!) képre tagolódó, prózai színészeket, pantomimművészeket, énekeseket és vegyes kart is igénylő, helyenként filmszkeccsekkel tarkított mű ugyanis nem kevesebb mint 30 szereplőt vonultat fel, s előadása közel három órát vesz igénybe. A szerző 1956-ban átdolgozta darabját. E változatot a párizsi operában mutatták be, ám így sem aratott sikert. Talán érthető, hogy napjainkban csak koncertváltozatban történő előadásáról szólnak a hírek.

De Falla feldolgozásában *Kolumbusz* csak prózai mellékszereplő. A katalán irodalom legnagyobb költőjeként számoltartott *Jacint Verdauger (i Santaló)* azonos című eposza (*L'At-làntida*) alapján írt, eredetileg kantátának szánt műből csak később formálódott opera. Így érthető, hogy az 1926-ban kezdődött, többször félbehagyott komponálása húsz év alatt sem fejeződött be, s a szerző Argentínában, 1946-ban bekövetkezett halálakor mindössze húszpercnyi zenei anyag állt rendelkezésre. A hátrahagyott feljegyzések alapján komplettálását a szerző tanítványa, *Ernesto Halffter* vállalta magára. Cselekménye szerint a még gyermek *Kolumbusz* hajótörést szenved egy sziget közelében. Partra érve egy öregember – *Corifeu* – veszi pártfogásába, s hogy vigasztalja, az egykori csodálatos földrészről, Atlantisról mesél történeteket, amelyet a virágzó kultúrája, fényűző építészete iránti féltékenységből *Herkules* küldött a tenger fenekére, Spanyolország partjai előtt. Az időközben felcseperedő ifjút rabul ejtik a tenger szépségéről és veszélyeiről hallottak, s elhatározza, hogy minél teljesebb megismerésének, még feltáratlan vidékei felfedezésének szenteli életét. Spanyol *Izabella* segítségével hajókat szerel fel, s viszontagságos út után megérkezik Amerikába. Legyőzi a bennszülöttek ellenállását, s az őslakókat keresztény hitre téríti. A mű részleteit – akkor még spanyol nyelven – 1961-ben Barcelonában, a Gran Teatro del Liceuban mutatták be, a teljes opera előadására, olasz szöveggel csak egy évvel később, *Thomas Schippers* vezényletével a Milánói Scalában került sor.^{19,20,21}

A katalán származású, de amerikai állampolgársággal is rendelkező zeneszerző, *Leonardo Balada (Ibáñez)* a spanyol kormány felkérésére, Amerika felfedezésének 500. évfordulója alkalmából komponálta grandiózus, nagy kórustablókat mozgató és jelentős zenekari apparátust igénylő – szakértői vélemények szerint a szerző más azonos időszakban született műveivel egyezően stílusát tekintve a „zenei szürrealizmust” képviselő^{22,23} – operáját. Komponálása 1984–1986 között több mint három évig tartott. A barcelonai Gran Teatro del Liceu előadása nyomán hangfelvétel is készült, amely két főszerepét *José Carreras* (*Kolumbusz*) és *Montserrat Caballé* (*Isabella királyné*) szólaltatta meg. A felvételtől megjelent recenzió kiemeli az első felvonás fináléjának „orgiasztikus” táncba torkolló zenéjét.²² A kedvező fogadtatás nyomán a komponista tíz évvel később megírta operája folytatását is, amely a felfedező spanyolországi

dicsőséges megérkezésével kezdődik, s a halálával fejeződik be. Az operát 2005-ben az Egyesült Államokban is bemutatták, s megjelent teljes hangfelvétele is, de egyik sem aratott jelentősebb visszhangot.²³

Az amerikai zeneszerző, *Philip Glass* a téma futurisztikus feldolgozását választotta – darabjának cselekménye két síkon, 1492 és 1506, *Kolumbusz* India felfedezésére induló útjának kezdete és a felfedező halála között, illetve 2092-ben – játszódik. A zeneszerző megfogalmazása szerint operája „az óceánok, a tér és idő, valamint az elme felfedezésének tanulmánya”.²⁴ A német zeneszerző, *Werner Egk* 100 perc játékidőjű, riport és portré három részben alcímű darabja, a rádióoperának megfelelően narrátor – mindjárt kettő – beiktatásával segítette a hallgatót a történetek követésében. Bár a sajtó kedvezően fogadta, újszerű zenei nyelvezete nem találkozott a közönség ízlésével. Nem lett sikeresebb az eredetileg 100 perc játékidőjű, riport és portré három részben alcímű színpadon bemutatott változat sem.^{17,18}

Glass operája gondolatiságában – a felfedezőt az örök tudás és megismerés iránti késztetés vezérli, s e vágytól hajtva, a jövőn töprengve felszáll a csillagokba – számomra *Madách* Tragédiáját idézi, jöllehet, kiindulópontja és cselekményszövése egészében eltérő. A feldolgozások egyébként meglehetősen szabadon kezelik *Kolumbusz* életét és munkásságát, nagyobb teret adnak az emberi kapcsolatok, a segítőkészség és féltékenység, helyenként a szerelem és a hűség, az állhatatosság és kishitűség, a bennszülöttek bizalma és a „felfedezők” erőszakossága bemutatásának.

I VASCO DA GAMA

Az Afrikai nő az operaszerzőként igen termékeny – 19 operát jegyző – *Meyerbeer* utolsó színpadi műve. Halálakor (1864) befejezetlen maradt, a partitúrát tanítványa, a belga zenetudós és karmester, *François-Joseph Fétis* tette előadásra alkalmassá.²⁶ No de hogyan lett a szerző feljegyzéseiben kezdetben „Vecchia Africana”-ként aposztrofált darabból *Vasco da Gama*, s miként változott címe *L'Africaine*-re? Kövessük a fordultatos történetet!

Nem sokkal A hugenották nagy sikeres színrevitelét (1836) követően *Meyerbeer* két nagyopera párhuzamos komponálásába fogott. Egyikük az anabaptista prófétának,

Leydeni Jánosnak szándékozott emléket állítani (Le prophète), a másik egy egzotikus, afrikai környezetbe helyezett, fehér férfi (portugál tengerésztiszt) és eljegyzett hitvese, a kormányzó leánya, Esatelle, valamint egy bennszülött nő, a rabszolgapiacról megmentett Gunima között bonyolódó szerelmi történetnek indult. Mindkettő szövegkönyvét a francia színműíró, a szerző több korábbi operájának is librettistája, *Euigène Scribe* jegyezte. Gunimáról kiderül, hogy afrikai hercegnő, s a tiszttel kölcsönösen beleszeretnek egymásba. Amikor a lány rájön, hogy a tisztnak már van jegyese, félreáll kedvese útjából. Társaitól elkészönve egy manszanilyafa-ligetbe megy, s a növény mérgeének belégzésével halálos álomba merül.²⁶

A legenda szerint a fa vadalmaszerű termését *Kolumbusz* „a halál almájának” nevezte. Az akár 15 méter magasra szökő növény kérge és levelei tejszerű, ragacsos nedvet választanak ki, ami mérgező. A bőrre kerülve fájdalmas, vörös kiütéseket, a szembe jutva gyulladást, a légutakba kerülve köhögési rohamokat okoz. A fa alá állni sem célszerű, mert az eső lemossa a ragacsos anyagot, ami az alul állóra jutva az említett panaszokat okozhatja. Az egyébként kellemes ízűnek leírt gyümölcs is mérgező, a légutak duzzadását, a nyelési izmok bénulását okozhatja. A levelek elégetésekor keletkező füst a szembe jutva vakságot okozhat. Mindezek alapján források a legmérgezőbb faként tartják nyilván.²⁷

Míthogy A prófétára a Párizsi Operától határidős megrendelése volt, s a szoprán főszereplőnek kiszemelt énekesnő, *Cornelie Falcon* elhagyta a társulatot, a zeneszerző egy időre félretette a félig kész zenei anyagot. Közben újabb felkéréseknek kellett eleget tennie, de 1851-ben visszatért tervéhez, ám módosításokkal. Megkérte *Scribét*, hogy a portugál tengerésztisztet nevezze át Vasco da Gámára, a cselekmény a felfedező 1497–99-es útjának eseményeit kövesse, India legyen a helyszíne, s a nemesi családból származó, immár Selicának keresztelt rabszolgálynak legyen bennszülött udvarlótársa. Ez lett *Nelusco*. Estelle Inèstre változott, s Don Pedro, portugál királyi tanácsos személyében Vasco szerelmi vetélytársat kapott. A történet fő vonalai egyébként a korábbival egyeznek.²⁸

Az 1837-ben megkezdett, majd félbeszakadt munka, immár Vasco da Gama címmel, 1852-ben újraindult. Ám *Meyerbeer* nem volt megelégedve a szövegkönyv fordulataival, újabb átdolgozásokat kért *Scribétől*. Az író

1861-ben meghalt, s három évvel később a zeneszerző is követte, a partitúra nagy része azonban már készen állt. Mindössze a librettó utolsó simításait kellett elvégezni – ezt a komponista özvegye, *Minna* kérésére *Camille du Locle* vállalta –, s a partitúrát kellett végső formába önteni. Az előkészületek utolsó szakaszában azután újabb változtatásokra került sor. India helyett Madagaszkár lett a történetek helyszíne – kínos lett volna a végül mégis *L'Africaine* címmel bemutatásra kerülő darabot az onnan távoli Indiában játszani –, így mutatták be 1865. április 28-án Párizsban, az Operában.²⁹ (A *Vecchia Africana* soha nem volt hivatalos cím. Öreg nőről ugyanis a cselekmény legkorábbi vázлатаiban sem esett szó. Sokkal helyesebb a kifejezés 'az a bizonyos' értelmezése.)

A Vasco da Gama tehát az opera utolsó módosítások előtti változata. Aztán persze a premier után is még egy sor változtatásra került sor. *Fétis* visszaállított több korábban kihagyott részt, átdolgozott részleteket. Így alakult ki a ma játszott végleges változat. (Amit, ha színpadra kerül, rendkívül hosszú volna miatt csak igen jelentős húzásokkal tűznek műsorra.) A cselekmény a sziget meghódítása mellett két szerelmi háromszöget görget egymás mellett. Az egyikben az Inès kezéért versengő Vasco és Don Pedro, a másikban a Selica szerelméért küzdő Vasco és Nelusco áll szemben egymással, a konfliktus végső feloldását Inès önfeláldozó halála hozza. A színpadon megjelenő Vasco da Gama egyébként nemes jellemvonásokkal felruházott, szeretnivaló, talpig becsületes férfi, éles ellentétben a kortársai által leírt valódi felfedezővel. Ellenfele, Don Pedro viszont a szokásos intrikus tulajdonságokkal felruházott bajkeverő. A mű legismertebb részlete tenoristák koncerteken, árialemezeken is gyakran megszólaltatott hatásos áriája, az *O paradiso* (francia nyelven: *O paradis*, magyar szövegű fordítással kezdősora: Ó, paradicsom! Hullámokból előemelkedő táj).

I FERDINAND MAGELLAN

A sors különös érdekessége, hogy a portugál születésű *Magellán* útjának támogatását királya elutasította. V. *Károly* német-római császárnál és spanyol királynál azonban meghallgatásra talált, s mint tábornok, öt hajó és 237 katona és hajós parancsnokaként útnak indulhatott. 1519-ben azzal a céllal indult útnak, hogy a *Kolumbusz* által már felfedezett déli kontinensen feltételezett átjárót megtalálja a Fűszer (mai nevén Maluku) szigetekhez jusson. Az expedíció olasz

krónikása, Antonio Pigafetta feljegyzéseiből ismert, hogy az akkor még tengerészként szolgáló Magellán útja 1522-ben sikerrel, a föld körülhajózásával zárult, de ő maga 1521. április 27-én, az őslakókkal a Fülöp-szigetekhez tartozó Mactanon sorra került összecsapás során életét vesztette. Expedícióját a portugál királyság minden eszközzel próbálta akadályozni, s a felfedezett területek feletti fennhatóság megszerzéséért is eljárást kezdeményezett. Ám a történeti múlttal megbékélve szobra jeles honfitársai mellett ma a portugál felfedezőknak és hajósoknak emléket állító Padrão dos Descobrimentos (Felfedezések emlékműve) talapzatán áll Lisszabon Belém városrészében, a Tejo folyó partján.

Magellánról két kortárs szerző – illetve az egyik esetben szerzőpáros – művét jegyzik a krónikák. Útja 500. évfordulója alkalmából a sevillai Atarazanas Királyi Alapítvány felkérésére Marco Reghezza és Giovanni Scapecchi komponált operát, 2022-ben. A Magallanes c. opera bemutatójára 2022. augusztus 19-én került sor Sevillában, s ugyanezen év szeptemberében Washingtonban, a Kennedy Centerben is előadták.³⁰

Cselekménye a történelmi valóságot követi, I. Manuel portugál király elutasító válaszáig Magellán haláláig. Szerepel benne szerelmi

szál is – a főhős feleségül veszi támogatója és barátja, Diego Barbosa leányát, Beatricét. Eljut a Fülöp-szigetekhez tartozó Cebuba, barátságot köt királyával, akinek támogatásával a sziget 500 lakója áttér a keresztény hitre. Az új vallás ellenzője, Lapu Lapu azonban nem hódol be és orvul leszúrja Magellánt.³⁰

Magellán Chilébe érkezéséről egy másik opera is született. Sebastian Errazuriz Patagonia c., Rodrigo Ossandón szövegkönyvére komponált háromfelvonásos művét Santiagóban mutatták be 2022. március 18-án a Teatro del Lagóban. A darab érdekessége, hogy két nyelven, spanyol és tehuelche nyelven éneklük. A cselekmény az európaiak megjelenésének a helyi őslakosokra, az aonikenekre való hatását járja körül. Az aonikenk vagy más néven tehuelche nép egy nomád életmódot folytató patagóniai indián csoport volt.³¹

A fenti áttekintéssel az operairodalom egy kevésbé ismert szegmenséről szerettem volna képet adni. A művek sokfélesége jól szemlélteti a zenei megközelítés lehetőségeit és eltérő formáit s azt a törekvést, hogy minden kor törekedett, napjaink művészete is törekszik arra, hogy a maga – a jelen esetben a színpadi zene – eszköztárával állítson emléket a világ megismerése iránt elkötelezetteknek, az új ismeretek megszerzéséért életüket áldozni is kész kutatóknak.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Biographical sketches. Giacomo-Meyerbeer-Gesellschaft [Internet]. (megtekintve: 2024. 09. 02.) Német. <https://meyerbeer-gesellschaft.de/2022/01/29/biographical-sketches>
2. Giacomo Meyerbeer. Wikipedia [Internet]. 2003. 02. 24. Frissítve: 2024. 08. 17. (megtekintve: 2024. 09. 02.) https://en.wikipedia.org/wiki/Giacomo_Meyerbeer
3. Ein Feldlager in Schlesien. Wikipedia [Internet]. 2010. 08. 31. Frissítve: 2022. 03. 04. (megtekintve: 2024. 09. 02.) Német. https://de.wikipedia.org/wiki/Ein_Feldlager_in_Schlesien
4. Marinov I: A magyarok nyilaitól... – tényleg így imádkoztak a nyugatiak? Urban Legends [Internet]. 2009. 04. 15. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://www.urbanlegends.hu/2009/04/a-magyarok-nyilaitol-ments-meg-uram-minket-halmagyi-miklos>
5. Hóvári J: A levantei kereskedelem néhány kérdése. Világtörténet 1980; 2(1): 3-7.
6. Történelem 10. I. A világ és Európa a kora újkorban. 1. A nagy földrajzi felfedezések és következményeik. Nemzeti Köznevelési Portál [Internet]. Oktatási Hivatal, 2017. (megtekintve: 2024. 09. 02.) https://nat2012.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_10/lecke_01_001
7. Tordesillasi szerződés. Wikipedia [Internet]. 2008. 04. 26. Frissítve: 2023. 05. 14. (megtekintve: 2024. 09. 02.) https://hu.wikipedia.org/wiki/Tordesillasi_szerződés
8. Maraini F, Peters E; Editors of Encyclopaedia Britannica: Marco Polo. Britannica [Internet]. 1998. 07. 20. Frissítve: 2024. 05. 08. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://www.britannica.com/biography/Marco-Polo>
9. Kolumbusz Kristóf. Wikipedia [Internet]. 2006. 01. 08. Frissítve: 2024. 05. 29. (megtekintve: 2024. 09. 02.) https://hu.wikipedia.org/wiki/Kolumbusz_Kristóf
10. Cristof Columbus. Wikipedia [Internet]. 2019. 05. 30. Frissítve: 2024. 06. 26. (megtekintve: 2024. 09. 02.) Rétoromán. https://rm.wikipedia.org/wiki/Cristof_Columbus
11. Morlacchi F: Columbus. Sächsische Staatsoper Dresden, 1829. Német/olasz. Hozzáférhető (megtekintve: 2024. 09. 02.): <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10702172>
12. Plotkin F: Opera's voyage into Columbus's choppy waters. Operavore, WQXR [Internet]. 2011. 10. 10. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://www.wqxr.org/story/163657-operas-voyage-columbus-choppy-waters/>
13. Cristóforo Colombo (obra musical). Wikipedia [Internet]. 2022. 01. 23. Frissítve: 2024. 01. 27. (megtekintve: 2024. 09. 02.) Spanyol. [https://es.wikipedia.org/wiki/Cristóforo_Colombo_\(obra_musical\)](https://es.wikipedia.org/wiki/Cristóforo_Colombo_(obra_musical))

14. Philsoperaworld: Alberto Franchetti: Cristoforo Colombo (1892). Phil's Opera World [Internet]. 2017. 10. 19. (megtekintve: 2024. 09. 02.) https://philsoperaworldmusic.wordpress.com/2017/10/19/_trashed-8
15. Christophe Colomb. Wikipedia [Internet]. 2008. 06. 12. Frissítve: 2024. 08. 02. (megtekintve: 2024. 09. 02.) https://en.wikipedia.org/wiki/Christophe_Colomb
16. Fuller N: 252. Christophe Colomb (Milhaud). The Opera Scribe [Internet]. 2023. 06. 27. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://operascribe.com/2023/06/27/252-christophe-colomb-milhaud>
17. Egk W: Columbus. Bericht und Bildnis in drei Teilen. B. Schott's Söhne, Mainz, 1942. Hozzáférhető (megtekintve: 2024. 09. 02.): <https://www.schott-music.com/en/columbus-no151492.html>
18. Columbus. Report and Portrait. Theater Bonn [Internet]. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://www.theater-bonn.de/en/programm/columbus/204909>
19. Atlántida (opera). Wikipedia [Internet]. 2011. 04. 02. Frissítve: 2023. 08. 04. (megtekintve: 2024. 09. 02.) [https://en.wikipedia.org/wiki/Atlántida_\(opera\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Atlántida_(opera))
20. Budwig A: Manuel de Falla's „Atlántida”: an historical and analytical study. A dissertation submitted to the Faculty of the Division of the Humanities in candidacy for the degree of doctor of philosophy. Department of Music. Chicago, Illinois, 1984.
21. Barnett R: CD Reviews – January 1999: Manuel de Falla: Atlántida. Classical Music on the Web [Internet]. MusicWeb International, 1999. 01. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://www.musicweb-international.com/classrev/jan99/atlantida.htm>
22. Forsling G: Balada: Cristóbal Colon – Naxos 8.660237-8: Classical Music Reviews – November 2009. MusicWeb International, 2009. 11. (megtekintve: 2024. 09. 02.) https://www.musicweb-international.com/classrev/2009/nov09/Balada_colon_866023738.htm
23. Leonardo Balada Ibáñez. Wikipedia [Internet]. 2008. 01. 10. Frissítve: 2024. 07. 29. Spanyol. (megtekintve: 2024. 09. 02.) https://es.wikipedia.org/wiki/Leonardo_Balada
24. The voyage (opera). Wikipedia [Internet]. 2005. 07. 18. Frissítve: 2024. 02. 08. (megtekintve: 2024. 09. 02.) [https://en.wikipedia.org/wiki/The_Voyage_\(opera\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Voyage_(opera))
25. Straight Dope Staff: Does “Indian” derive from Columbus’s description of native Americans as “una gente in Dios”? The Straight Dope [Internet]. 2001. 10. 25. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://www.straightdope.com/21343101/does-indian-derive-from-columbus-s-description-of-native-americans-as-una-gente-in-dios>
26. Philsoperaworld: Darius Milhaud: Maximilien (1930). Phil's Opera World [Internet]. 2023. 07. 02. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://philsoperaworldmusic.wordpress.com/2023/07/02/darius-milhaud-maximilien-1930>
27. Fuller N: 3. Vasco de Gama / L'Africaine (Giacomo Meyerbeer). The Opera Scribe [Internet]. 2017. 05. 20. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://operascribe.com/2017/05/20/voyages-of-discovery>
28. Manszanilyafa. Wikipedia [Internet]. 2020. 04. 21. Frissítve: 2024. 07. 18. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://hu.wikipedia.org/wiki/Manszanilyafa>
29. Lawrence R: Meyerbeer: Vasco de Gama. Gramophone [Internet]. MA Education & Music Ltd. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://www.gramophone.co.uk/review/meyerbeer-vasco-de-gama>
30. Kaszás K: Magellán Föld körüli útja? Újkor.hu [Internet]. 2021. 04. 27. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://ujkor.hu/content/magellan-fold-koruli-utja>
31. Scapin M: 500 years later, remembering world explorer Ferdinand Magellan. OnePeterFive [Internet]. 2021. 04. 27. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://onepeterfive.com/500-years-later-remembering-world-explorer-ferdinand-magellan>
32. Vergara C: Opera about Magellan expedition premiers in Santiago. Chile Today [Internet]. 2022. 10. 06. (megtekintve: 2024. 09. 02.) <https://chiletoday.cl/opera-about-magellan-expedition-premiers-in-santiago>

